

УДК 343.973

НЕДОСКОНАЛІСТЬ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ З БОКУ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Мацієвська І.Б.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглядається проблема недосконалості протидії злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України (далі – ПЕК). Аналізуються основні заходи запобігання злочинності у сфері ПЕК. Окреслено можливі шляхи вирішення наведеної проблеми. Висвітлюються питання приватизації об'єктів ПЕК як негативного явища в економіці України.

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс, енергетична безпека, протидія злочинності, органи кримінальної юстиції.

Постановка проблеми. Одним із вирішальних і фундаментальних чинників соціального розвитку України та громадянського суспільства є економічний стан держави. У даній час в економічній сфері нашої держави у більшості випадків має місце корупція, а також «тінізуються» та лобіюються інтереси олігархів, а розвиток будь-яких економічних відносин здійснюється лише на користь високопосадовців.

Відповідно до норм Основного Закону, одним із провідних завдань України як соціальної держави є забезпечення економічної безпеки як найважливішої її функції, що знаходить своє відображення в діяльності спеціально уповноважених органів державної влади, які в свою чергу, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1].

Тому важливим напрямом діяльності держави у сучасних умовах є запобігання злочинності, у тому числі й економічній. На жаль, криміналізованими й «тінізованими» є більшість сфер економіки, але найменш захищеним від злочинних посягань залишається паливно-енергетичний комплекс [2, с. 181] (далі – ПЕК).

Слід зазначити, що злочинності у ПЕК притаманний корисливий характер і майнова спрямованість. Мотивом вчинення кримінальних правопорушень виступає отримання економічної вигоди. Баланс матеріальних цінностей системного господарства паливно-енергетичного комплексу вимірюється мільярдами доларів США, а значна частина кінцевої продукції належить до дефіцитної групи товарів із високою споживчою і номінальною вартістю. Таким чином, ПЕК був і залишатиметься одним із найпріоритетніших об'єктів злочинних посягань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На превеликий жаль, попри актуальність і поширеність на теренах України злочинності в паливно-енергетичній сфері, науковцями не було ґрунтовно досліджено цю проблему та не визначено єдиних конкретних шляхів її запобігання та попередження. Однак такими вченими як Б.М. Головкін, В.В. Голіна, І.О. Христич, А.М. Бойко, О.Г. Кальман, В.В. Коваленко, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, В.І. Шакун, В.Ю. Шепітько, А.П. Закалюк та іншими опрацьовувалася проблематика протидії економічній злочинності в цілому.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз заходів протидії злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу України.

Виклад основного матеріалу. Паливно-енергетична сфера має важливе стратегічне значення не тільки для економіки держави, але й для її національної безпеки, оскільки енерговиробництво та енергопостачання забезпечують енергоспоживання всіх інших галузей ринкової економіки та добробуту населення [3, с. 3]. Проте, за роки незалежності України, внаслідок низького рівня розвитку ринкових відносин у ПЕК, використання «тіньових» схем, значного впливу олігархічних груп на його функціонування, необґрунтованої тарифної політики спостерігається уповільнення темпів зростання основних показників підприємств ПЕК, «вимивання» грошових коштів, зниження виробничого потенціалу [4, с. 207].

Запобігання злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу – це узгоджена система заходів не лише правового, а й політичного, економічного, соціального, організаційно-правового характеру, безпосередньо спрямованих на вдосконалення суспільних відносин у даній сфері з метою усунення негативних явищ і процесів, що сприяють вчиненню злочинів, а також недопущення кримінальних правопорушень на різних стадіях злочинної поведінки.

Серед заходів запобігання злочинності у сфері економіки, у тому числі і ПЕК, існує величезний перелік напрямків такої діяльності. Науковці дійшли висновку про те, що виокремлюють три основні види запобіжної діяльності: загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання злочинності.

Загальносоціальне запобігання злочинності – це усунення суспільних передумов злочину, тобто чинників, що безпосередньо або опосередковано формують чи викликають різну за глибиною стійкості антисоціальну поведінку злочинця або сприяють поширенню її проявів.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності – це комплекс довготривалих заходів, спрямованих на різні ланки ланцюгу розвитку злочинної поведінки.

Індивідуальне запобігання злочинності – це різновид запобіжної діяльності стосовно конкретно визначеної особи [5, с. 211].

Загальносоціальне запобігання злочинності включає в себе цілий комплекс соціально-еко-

номічних і культурно-виховних заходів, які виступають найважливішими аспектами соціальної політики держави. До них відносять різноманітні соціальні програми, спрямовані на утвердження законності, поваги до конституційних прав і свобод людини і громадянина, зміцнення громадського порядку та дисципліни. Метою даного запобігання злочинності є зменшення соціальних суперечок, криміногенного протистояння різних верств населення, зниження рівня безробіття, підвищення рівня життя населення, додержання демократичних засад. Наприклад, Стратегія подолання бідності на період до 2020 року, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р, також Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена Розпорядженням КМУ від 18 серпня 2017 р. № 605-р.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності у сфері паливно-енергетичного комплексу включає в себе, зокрема, такі заходи як врегулювання політичного й управлінського лобіювання на законодавчому рівні, декларування доходів громадян, забезпечення відкритості державних закупівель, їх проведення виключно на конкурентних засадах, співпраця із правоохоронними органами, що спеціалізуються на запобіганні злочинам у сфері економіки і найголовніше, диверсифікація джерел надходження в Україну енергоносіїв і стратегічних промислових матеріалів.

Проте, службові особи та особи, які здійснюють управління чи володіють на праві приватної власності об'єктами ПЕК, здебільшого порушують чинне законодавство, шляхом подання недостовірних відомостей до своїх е-декларацій, а правоохоронні органи вчасно або й взагалі не реагують на такі протиправні діяння. У більшості випадків з'ясовується, що у таких осіб відсутнє майно, або ж вони володіють невеликими статками, а їх доходи не перевищують допустиму законом межу, проте їх родичі або близькі особи є власниками активів у значних розмірах.

Коли правоохоронними органами з'ясовується дана інформація, не завжди вдається притягнути винних осіб до відповідальності, яка передбачена законом. Оскільки здійснюється незаконне втручання (вмовляння, шантажування, погрожування, обіцянка надання матеріальних чи інших благ) у діяльність працівників правоохоронних органів, що спрямоване на перешкоджання виконання ними своїх безпосередніх службових обов'язків або на досягнення чи прийняття ним неправомірного рішення.

На противагу зазначеному, самі працівники правоохоронних органів зацікавлені у співпраці з окремими представниками чиновницької «еліти» та олігархічними кланами, яким підконтрольні енергетичні об'єкти та ринки України. Як наслідок, спостерігається ріст латентності та зниження показників реєстрації злочинів у сфері ПЕК.

Проведення діяльності у сфері протидії злочинності потребує втілення в дійсність цілого комплексу заходів щодо організаційної та функціональної перебудови системи правоохоронних органів у напрямі більшої централізації і спеціалізації, а також кардинального покращення

умов матеріального та технічного забезпечення їх функціонування.

Індивідуальне запобігання злочинності реалізується на стадії, яка передуює виникненню злочинного умислу. Тут головним завданням є усунення небезпеки потенційного злочину, зокрема поведінка і спосіб життя осіб із високою імовірністю вчинення кримінального правопорушення та антисуспільною спрямованістю. Наприклад, це можуть бути як працівники, службові особи в сфері ПЕК, так і високопосадовці, олігархічні клани, що мають своє коло інтересів і володіють доступом до майна і активів паливно-енергетичної сфери. Для останніх нестабільність, тіньові політичні та економічні механізми, криміналізація економічних процесів, консервація соціально-економічної нерозвиненості господарської системи, навіть її регрес створює найсприятливіше середовище для самозбагачення [3, с. 176].

Зокрема, енергохолдинг «ДТЕК», до складу якого входять підприємства, котрі здійснюють видобуток вугілля і природного газу, виробляють електроенергію на станціях теплової і відновлюваної енергетики, постачають тепло- і електроенергію кінцевим споживачам і надають енергосервісні послуги, контролює 75% ринку теплової генерації і 85% видобутку вугілля в країні. На жаль, він перебуває у приватній власності колишнього депутата Верховної Ради України, який давно посідає впливове місце в Україні. Не звертаючи увагу на монопольне становище вищевказаного підприємства та пряму заборону Антимонопольного комітету, Міністр енергетики та вугільної промисловості України подав на розгляд Кабінету Міністрів України проект Розпорядження «Деякі питання підвищення безпеки енергопостачання», прийняття якого дозволить енергохолдингу ще більше зміцнити своє монопольне положення на ринку та в майбутньому підвищити тарифи для населення за формулою «Роттердам плюс».

У свою чергу, НАБУ проводить досудове розслідування за фактом зловживання службовим становищем посадовими особами Національної комісії регулювання енергетики і комунальних послуг (НКРЕКП), внаслідок чіх злочинних дій було спричинено збитків населенню у розмірі 15 млрд гривень, шляхом використання вищезазначеної формули.

Проте, на думку І.О. Христич, становище сучасної системи правоохоронних органів є далеко незадовільним, оскільки в умовах реформування економічних відносин не достатньо ефективно виконуються покладені на них обов'язки [6, с. 256].

Попри створення різноманітних підрозділів правоохоронних органів, головним призначенням яких являється діяльність із протидії окремим видам злочинів, у тому числі і економічним, вони неспроможні зупинити їх неухильне зростання. Дана проблема обумовлюється не лише політичними, соціальними, організаційно-управлінськими чинниками, а, насамперед, недостатнім рівнем координації у провадженні такої діяльності, недостатньою матеріальною базою, відсутністю чіткого нормативного регулювання оперативної діяльності, розгортанням конфліктів і штучно створеною конкуренцією між різноманітними підрозділами, які належать до різних відомств.

За даними Антимонопольного комітету України, найбільш монополізованим в Україні є паливно-енергетичний комплекс. Проте, ні Служба безпеки України, Державна фіскальна служба, Генеральна прокуратура, у тому числі і не так давно створені Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро України не здійснюють дієвих заходів щодо протидії проявам корупції та організованій злочинності у зазначеній сфері народного господарства.

Взаємодія та координація, централізоване спільне планування заходів запобігання злочинності та підпорядковане узгодження комплексу взаємних дій різних суб'єктів запобігання злочинності у паливно-енергетичній сфері, спрямована на вибір найбільш оптимальних вирішень даної стратегічної мети найбільш ефективними засобами. Слід мати на увазі, що інтереси забезпечення економічної безпеки країни потребують чіткої регламентації даної діяльності, спрямованої на організацію протидії злочинності.

Основними напрямками протидії злочинності правоохоронними органами у паливно-енергетичній сфері економіки України є сфері є:

- виявлення злочинів, проведення оперативно-розшукових заходів, здійснення ефективного розслідування кримінальних проваджень із притягненням винних до відповідальності;
- аналіз і відстеження криміногенних процесів у державі, виявлення та усунення або нейтралізація негативних явищ і процесів, що породжують і сприяють злочинності;
- організаційне, матеріально-технічне, кадрове, інформаційно-аналітичне забезпечення системи боротьби зі злочинністю [6, с. 254-255].

На думку науковців, недосконалий механізм протидії злочинності у сфері ПЕК безпосередньо впливає з наступного. По-перше, великої кількості нормативно-правових актів, що регулюють діяльність спеціально уповноважених органів і певною розгалуженістю цих органів, дублювання їх повноважень, що не завжди сприяє, а, навпаки, перешкоджає дієвій протидії. По-друге, перманентного реформування правоохоронної системи, що відбувається вже протягом чотирьох останніх років. І по-третє, приватизації стратегічних державних об'єктів і майнових комплексів. У своїй сукупності це спричиняє зростання корупції в державі, лобіюються інтереси олігархічних груп і знижується рівень життя пересічних громадян.

Наприклад, підприємства-власники Новояворівської і Новороздільської теплоелектроцентралей (далі – ТЕЦ), що знаходяться у Львівській області, протягом 2013-2015 років уклали низки договорів про закупівлю у НАК «Нафтогаз України» природного газу для виробництва теплової енергії для потреб населення. Проте, НАК постачав газ комерційним ТЕЦ (за даними досудового розслідування, кінцевими бенефіціарами двох ТЕЦ виступають два депутати Верховної Ради України) за цінами суттєво нижчими за ринкові, з метою здешевлення тепла для вищезазначеної категорії споживачів.

Однак, як встановили детективи НАБУ, понад 300 млн куб. м «пільгового» газу, отриманих Новояворівською та Новороздільською ТЕЦ, виковористовувалися не за призначенням – постачання

населенню, а для виробництва електричної енергії, яка в подальшому реалізовувалася державному підприємству «Енергоринок» за тарифом, визначеним виходячи з собівартості електроенергії, виробленої з газу за ринковою ціною.

За клопотанням детективів НАБУ, Солом'янським районним судом м. Києва було накладено арешт на цілісні майнові комплекси «Новороздільська ТЕЦ» та «Новояворівська ТЕЦ». Проте, з січня 2018 року до цього часу жодна особа не була притягнута до кримінальної відповідальності. Населення, установи та підприємства, у тому числі комунальні та державні, знаходяться без гарячого водопостачання та без централізованого опалення.

Останнім часом в Україні було проведено низку реформ у правоохоронній сфері, під час якої було створено нові органи з попередження та боротьби із злочинністю, у тому числі і в економічній сфері, тому, згідно рішення суду, ці два об'єкти передані в управління Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) з метою подальшого запобігання розкрадання газу, що є унікальним прикладом ефективною співпраці НАБУ та АРМА.

Проте, у подальшому, управителем двох ТЕЦ за результатами відкритого конкурсу було обрано приватне підприємство «Гарант Енерго М». Вбачається, що ТЕЦ як стратегічний об'єкт не повинен перебувати ні в управлінні, ні у власності приватних осіб, адже існує спеціально уповноважений орган для здійснення такого роду діяльності, який довів свою ефективність у багатьох європейських країнах.

АРМА – це новостворений орган, який за змістом, обсягом функцій і правовим статусом не має аналогів у системі органів державної влади в Україні у сфері формування та реалізації державної політики щодо виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані у кримінальному провадженні, а також управління такими активами. Агентство побудовано за прикладом установ з повернення та управління активами, які успішно функціонують у державах-членах ЄС відповідно до рішення Ради Європейського Союзу № 2007/845/ЖНА від 06 грудня 2007 року та інших актів права ЄС.

Із наведеної ситуації впливає, що всупереч проведенню таких спеціально-кримінологічних заходів як декларування доходів населення, а саме заповнення е-декларацій чиновниками місцевого рівня та депутатами ВРУ, забезпечення відкритості державних закупівель і проведення їх на конкурентних засадах, запобігти і попередити вчинення даного економічного злочину не вдалося. Як наслідок, бачимо, що приватизація державного майна, а особливо такого об'єкту ПЕК як теплоелектростанції, сприяє здійсненню економічної злочинності, запобігти якій можливо лише на державному рівні.

Також, на кшталт ситуації, що склалася у Львівській області, енергохолдинг «ДТЕК» не здійснив у достатньому обсязі постачання вугілля на Криворізьку теплоелектростанцію, що знаходиться у місті Зеленодольськ Дніпропетровської області, через що місто залишилося без

теплопостачання. На даний час ДТЕК вимагає додаткового фінансування ТЕЦ на суму близько 850 млн грн, а також безпідставного підвищення тарифів за споживання електроенергії за формулою «Роттердам плюс» для населення із 1 січня 2019 року.

Проаналізувавши тенденцію до здійснення приватизації та її подальших наслідків, варто зазначити, що приватизація підприємств ПЕК не вирішить ключових проблем в цій галузі внаслідок того, що інвестиції в енергетику певним чином залежить від політичних, економічних, технологічних та інших ризиків.

Висновки і пропозиції. На жаль, вищевикладене підкреслює, що реального механізму протидії злочинності в Україні у сфері ПЕК немає, а спеціально уповноважені органи не у повній мірі

здійснюють заходи щодо цього. Тому, запобігання злочинам у сфері ПЕК України потребують ґрунтовних змін, шляхом подальшого вдосконалення системи державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері паливно-енергетичного комплексу України, незалежного забезпечення науково-правового захисту інтересів держави та прав споживачів, а особливо населення, під час приватизації та подальшого функціонування об'єктів ПЕК, завершення створення прозорої та справедливої системи ціноутворення і визначення порядку перегляду цін та тарифів як заходів протидії злочинності. Суспільство може розраховувати на ефективну протидію злочинності лише тоді, коли в державі ефективно працює як правоохоронна, так і незалежна судова система.

Список літератури:

1. Конституція України, закон від 28.06.1996 № 254к/96-вр. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Александров Ю.В. Деякі аспекти запобігання економічним злочинам // Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. Випуск 41. Т. 3. – 2016. – С. 181-185.
3. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / Б.М. Головкин, Г.Ю. Дарногих, І.О. Христич та ін. ; за заг. ред. Б.М. Головкина. – Х.: Право, 2013. – 248 с.
4. Мамонов К.А. Рейдерство на підприємствах паливно-енергетичного комплексу: стан та особливості здійснення // Економічний аналіз: зб. наук. праць / ТНЕУ; Тернопіль: «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 1. – С. 206-212.
5. Голіна В.В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності // Вісник Академії правових наук України № 3(46). – 2006. – С. 206-214.
6. Христич І.О. Недосконалий механізм протидії злочинності у сфері ПЕК з боку контролюючих інстанцій та органів кримінальної юстиції // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 1(8). – 2012. – С. 252-263.

Мацевская И.Б.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

НЕСОВЕРШЕНСТВО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ В СФЕРЕ ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ ОРГАНАМИ УГОЛОВНОЙ ЮСТИЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается проблема несовершенства противодействия преступности в сфере топливно-энергетического комплекса Украины органами уголовной юстиции. Анализируются основные меры предотвращения преступности в сфере ТЭК. Обозначены возможные пути решения данной проблемы. Освещаются примеры преступлений в указанной сфере. Затрагивается вопрос приватизации объектов ТЭК как негативного явления в экономике Украины.

Ключевые слова: топливно-энергетический комплекс, энергетическая безопасность, противодействие преступности, органы уголовной юстиции.

Matsiievska I.B.

Yaroslav Mudryi National Law University

IMPERFECTION OF COUNTERACTION OF CRIMINALITY IN FUEL AND ENERGY COMPLEX OF UKRAINE BY THE ORGANS OF CRIMINAL JUSTICE

Summary

The article deals with the problem of imperfection of criminality in fuel and energy complex of Ukraine by the organs of criminal justice. The basic crime prevention measures in the energy sector were analyzed. Possible solutions to this problem were indicated. Examples of crimes in this field were illustrated. The issue of privatization of fuel and energy complex objects as a negative phenomenon in the Ukrainian economy was violated.

Keywords: fuel and energy complex, power safety, counteraction of criminality, organs of criminal justice.